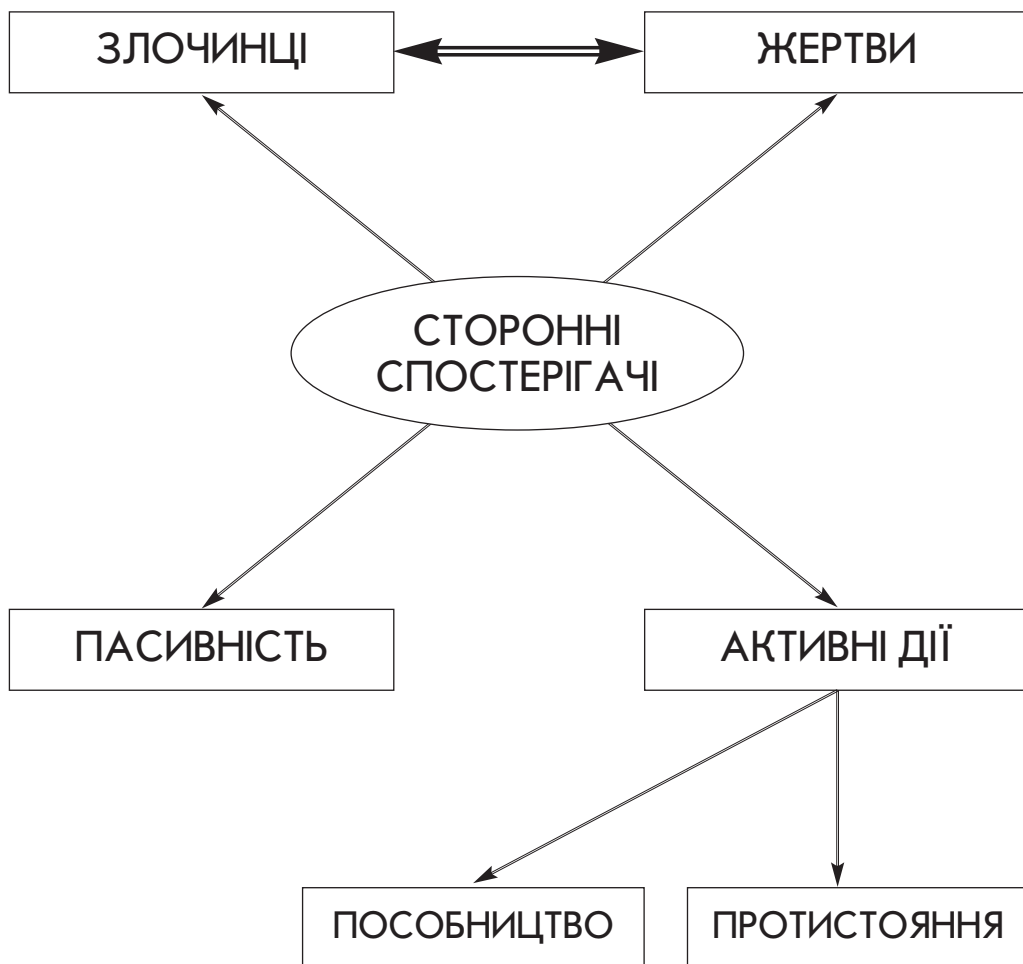

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧНЯ

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 1

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 2

«Щоб належна акція була проведена найгуманнішим способом»

*Зі звернення гауляйтера Білорусі Кубе
до райхскомісару Остланда³ Лози від 16 грудня 1941 року.*

Цілком таємно. Мінськ.

Мій дорогий Генріху!

Я прошу тебе особисто дати офіційну директиву про позицію цивільних властей щодо євреїв, депортованих із Німеччини до Білорусі. Серед цих євреїв є люди, які воювали на фронті (в Першу світову війну) і нагороджені Залізним Хрестом першого та другого ступеня, інваліди війни, наполовину і навіть на три чверті арійці. [...] Під час кількох офіційних візитів у гетто я відзначив, що серед цих євреїв, які відрізняються від російських євреїв і своєю охайністю, є кваліфіковані робітники, здатні зробити за день вп'ятеро більше, ніж російські євреї.

Ці євреї, ймовірно, загинуть з голоду або холоду в найближчі тижні. Для нас вони являють страшну загрозу як розповсюджувачі хвороб, бо вони, як і ми, німці, схильні до 22-х епідемічних захворювань, поширених у Білорусі.

На свою відповідальність я не дам СД⁴ жодних вказівок щодо поводження з цими людьми, хоча деякі підрозділи вермахту й поліції вже захопили майно євреїв, депортованих з райху. [...] Я, безумовно, твердий у своїй думці і бажаю сприяти розв'язанню єврейського питання, але ці люди, які належать до нашої культури, відрізняються від тупого стада місцевих. Можливо, покласти масові розстріли на литовців і латишів, які чужі місцевому населенню? Я не можу це зробити. Прошу тебе дати точні директиви, щоб належна акція була проведена найгуманнішим способом.

Із сердечним вітанням.

Хайль Гітлер! Твій Вільгельм Кубе⁵.

³ Назва нацистського територіально-адміністративного утворення, до якого входили прибалтійські країни (Латвія, Литва та Естонія), частина Західної Білорусі, а також міста Мінськ і Слуцьк на сході Білорусі.

⁴ СД – нацистська служба безпеки, що мала право на позасудові переслідування, арешти, таємні операції зі знищення ворогів райху.

⁵ Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944). Сборник документов и материалов / Сост. И. Арад. – Иерусалим: Яд Вашем, 1992. – С.178-179.

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 3

ПЕРЕСТОРОГА!

З певного приводу поновно вказується на заборону приймати жидів до будинків і мешкань нежидівської людности. Той, хто свідомо надає жидові притулок, зокрема безправно приміщує, харчує або переховує жида поза жидівською мешкальною ділянкою, буде, згідно з § 3 Поліційного Розпорядження Вищого Командувача **⚡** і Поліції в Генерал-Губернаторстві про утворення жидівських мешкальних ділянок з 10. XI. 1942 р.,

покараний смертю.

Згідно з цим же приписом застосовуватимуться заходи поліційної безпеки проти того, хто, довідавшись про безправне перебування жида поза його мешкальною ділянкою, не повідомить про це Поліцію. Зокрема відповідає кожний домовласник, домоуправитель, підприємець, власник мешкання і підприємства за те, щоб жиди не могли знайти притулку в будинках чи частинах будинків, які їм підлягають.

Усі повідомлення про безправне перебування жидів слід негайно робити до найближчої поліційної установи.

Якщо внаслідок їх буде затриманий жид, то за це може бути надана, на заяву, винагорода, розмір якої встановлює Командувач **⚡** і Поліції.

Львів, дня 3 червня 1943.

Губернатор Галицької Области
Командувач **⚡** і Поліції

gez. KATZMANN

Командувач Групи **⚡** і Генерал-лейтенант Поліції

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 4

Історик М. Царинник про погром у м. Золочів Львівської області⁶:

О п'ятій ранку 22 червня 1941 року золочів'яни зірвалися на ноги: над ними гуділи літаки й навколо вибухали бомби. [...] Упродовж наступного тижня енкаведисти щоночі заходили до домівок і забирали чоловіків, але часом також жінок і юнаків, запевняючи родичів, що затримані повернуться, коли з'ясується якісь подробиці. [...] Люди, які жили поблизу в'язниці НКВС, що знаходилась у замку з XVII сторіччя на південно-східній околиці міста, підозрювали, що торохтіння тракторів на подвір'ї заглушувало постріли.

На ранок 1 липня [...] загули танки – тепер уже німецькі. Золочів'яни кинулися до в'язниці і знайшли трупи закатованих в'язнів. Владу перебрав німецький військовий комендант [...]

Серед військових частин, які ринули в Україну після 22 червня, була 5-а панцирна дивізія СС «Вікінг». [...] Об одинадцятій ранку 2 липня неподалік села Словіта, що лежить на шляху між Львовом і Золочевом, загинув полковник Гільмар Векерле, командир полку «Вестлянд». Вістка про вбивство улюбленого командира розлютила есесівців. На вечірній перекличці солдатам прочитано наказ: Векерле вбив євреїв, і відтепер євреїв можна було стріляти без попередження. [...]

А пополудні українці зібралися в казині, яке правило за центр українського життя в Золочеві, щоб обговорити вбивства у в'язниці. Після втечі більшовиків у камерах і ямах знайдено від 649 до 752 трупів.

Громадяни, які прийшли на збори, не цікавилися тим, що вбивці втекли. Їм було байдуже до того, що серед жертв були євреї, а серед енкаведистів росіяни й українці. [...] Збори обрали тимчасовий виконавчий комітет із тридцяти осіб і ухвалили резолюцію: в убивстві в'язнів винні євреї. Комітет вислав делегацію до німецького командування просити дозволу на відплатну акцію. Німці дозвіл дали.

Деякі українці та поляки були певні, що євреї пособляли вбивцям із НКВС. «День помсти» за вбивство призначено на 3 липня:

О сьомій ранку 3 липня озброєні солдати дивізії «Вікінг» і місцеві помічники, найчастіше хлопці, яким часом було ледве дванадцять-тринадцять років, заходилися виганяти євреїв. [...] Озброєний сокирами, лопатами, залізними палицями, молотками й вогнепальною зброєю натовп штурмував усі єврейські вулиці й будинки і витягав мешканців на вулицю. [...] Коли хвиля терору нарешті притихла, знайдено людей, яких утоплено в убіральных.

⁶ Скорочений варіант статті: Царинник М. Золочів мовчить // Критика. – 2005. – №10.

Декому відрубано голову. Група негідників упіймала рабина Еленберга, прив'язала його до мотоцикла і потягнула вулицею. [...] Есесівці й цивільні били євреїв, а перед брамою замку гнали їх між двома рядами солдатів і знову били. На подвір'ї солдати відділяли жінок і дітей від чоловіків і шикували їх під стінами. Чоловіків вони заганяли в яму, в якій лежали жертви НКВС, і змушували голіруч викопувати їх, розкладати й обчищати для впізнання.

У замку, коли трупи було розкладено на подвір'ї та с'як-так обчищено, солдати розставили кулемети й націлили їх на чоловіків, які щулилися на дні ями.

Євреї зрозуміли, що загинуть. Залунали вигуки: «Шма Ізраєль!».

На команду «Feuer!» есесівці почали страту. [...]

Із Золочева «Вікінг» вирушив до Тернополя. Там НКВС теж залишив за собою трупи. [...] За два дні есесівці й цивільні взялися громити євреїв.

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 5⁷

Кількість Праведників народів світу станом на 1.01.2007 р. за даними Інституту і Музею «Яд Вашем» (Єрусалим, Ізраїль)

Польща	6 004	Швейцарія	38
Нідерланди	4 767	Боснія	35
Франція	2 740	Норвегія	41
Україна	2 185	Данія	21
Бельгія	1 443	Болгарія	17
Угорщина	685	Великобританія	13
Литва	693	Швеція	9
Білорусь	576	Македонія	10
Словаччина	465	Вірменія	10
Німеччина	443	Словенія	6
Італія	417	Іспанія	3
Греція	271	Естонія	3
Сербія	124	Китай	2
Росія	124	США	3
Чехія	118	Бразилія	2
Хорватія	106	Чилі	1
Латвія	103	Японія	1
Австрія	85	Люксембург	1
Молдова	73	Португалія	1
Албанія	63	Туреччина	1
Румунія	53	Грузія	1

Усього

21 758

⁷ Альтман И.А., Гарбер А.Е., Полторак Д.И. История Холокоста на территории СССР. Учебное пособие для средней общеобразовательной школы. – М.: Фонд «Холокост», 2001. – С. 59-60.

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 6

3 листа в міську управу 13-літнього Георгія, учня польської школи, від 24 жовтня 1941 р.:

Мені 13 років і я повинен допомагати своїй матері, тому що дуже важко із продуктами. Працювати я не можу, тому що потрібно відвідувати школу, але я можу заробляти в міському оркестрі, граючи по вечорах. На жаль, я не маю акордеона, інструмента, на якому граю.

Я знаю, що в одного єврея є акордеон, і тому поштиво прошу Вашого дозволу забрати цей інструмент у міський оркестр або взяти на час, щоб я отримав можливість здійснити бажання бути корисним своїй родині...

Зі спогадів Мані Файнгольд, жительки м. Умань:

Незважаючи на те, що був установлений строк для переселення, українська поліція нападала й не давала переносити своє майно, вимагаючи негайного виселення з квартири. ...Сиджу в одному українському будинку, де я ховалася, приходить сусідський хлопчик, синок поліцая, і розповідає про успіхи своєї матері, скільки речей вона набрала. Ідучи, він говорить: «Мама дістала собі лише зимове пальто, але вона говорить, що, як тільки будуть ще раз бити жидів, вона дістане собі й літнє пальто».

Запис із щоденника Сарі Глейх, креслярки з Маріуполя:

Сусіди, як шуліки, чекали, коли ми підемо з квартири, так уже й при нас не соромилися. Маша відкрила двері й сказала, щоб вони брали, що кому потрібно. Усі кинулися у квартиру. Тато, мама, Фаня з дитиною відразу пішли вперед, вони не могли це бачити. Сусіди сварилися через речі на моїх очах, виривали їх один в одного, тягли подушки, посуд, перини. Я махнула рукою й пішла. Бася залишалася у квартирі остання, вона її замкнула вже майже порожньою.

Д л я н о т а т о к

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 7

Український історик Ярослав Грицак про колаборацію⁸

Теоретично колаборування з кожним окупантом залишало найбільший шанс вижити. Колаборація є неодмінним супутником кожної війни. У роки Другої світової, з огляду на «тотальний» її характер, вона набрала небачених раніше масштабів. Однак міру дозволеної колаборації найчастіше вибирало не населення окупованої території, а сам окупаційний режим. Колаборація набула масових форм там, де окупаційний режим був найм'якший, як-от у Франції («режим Віші»). Цілком іншою ситуація була на східних окупованих територіях: тут допущення представників місцевого населення до участі в окупаційній адміністрації було дуже обмеженим.

[...] Серед 35-40 мільйонів українців знайшлося чимало інтелігентів, простих селян і міщан, котрі, ризикуючи своїм життям, надали притулок сотням і тисячам євреїв (в одному випадку життя єврейської жінки врятував навіть офіцер української поліції, в іншому – український бургомістр Кременчука).

[...] Однак ці випадки були радше винятком, аніж правилом. Назагал українське суспільство переважно хоча й співчувало долі євреїв, але не наважувалося надати їм допомогу. В умовах німецької окупації, коли українцям і полякам за це загрожував розстріл, кожен такий акт був виявом особистої вдівати, що межувала з героїзмом. А героїзм не є явищем щоденним.

[...] Для більшості місцевого населення питання про колаборацію та винищення євреїв мало не так кримінальний, як моральний аспект. Воно не брало участі в масових езекуціях та решті злочинів фашистського режиму, але, з іншого боку, дуже мало зробило для того, щоби їм перешкодити. Зовсім нескладно знайти пояснення цього в особливо жорстоких умовах німецької окупації, падінні моральних стандартів й вартості життя окремої особи, причиною яких була війна; низькій (або ж краще сказати, нульовій) політичній культурі всіх без винятку учасників воєнного конфлікту тощо. Зрозуміло, що лише особи з дуже високою моральною відповідальністю за себе та суспільство могли пересилити страх і чинити так, як від них вимагав їхній людський обов'язок.

⁸ Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї.

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 8

Фото 6.2. Іринка та Миколка Максимови, Тернопіль, зима 1937 р.

© Архів родини Максимових

Фото 6.3. Врятовані Михайл Гінзберг з дружиною Зосею та двома доньками в гостях у Ірини Максимової, 1991 р.

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 9

© Фото Олександра Войтенка

Фото 6.4. Сад Праведників Світу у Яд Вашемі, Ізраїль.

Ілюстрація 6.5. Почесний сертифікат Праведника Світу.